

Vapaasti valittua elämää? Asukkaiden toimijuus asunto ensin -palveluissa

Vaula Tuomaala

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Suomessa 2008 käyttöön otettu asunto ensin -periaate on lisännyt asumispalveluita, joissa pysyvä asuminen ilman päihitteettömyyden vaatimusta katsotaan perusoikeudeksi. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on asukkaiden toimijuus valinnanvapautta ja osallisuutta painottavissa asunto ensin -palveluissa. Laadullista asennetutkimusta ja symbolista interaktionismia yhdistävän analyysin aineisto koostuu asumisyksiköiden työntekijöiden ja asukkaiden haastatteluista. Tutkimuksessa selvitetään toimijuuden rakentumista tutkittavien puheessa ja puheteoissa. Analyysi osoittaa, että valinnanvapaus on tutkittavien asukastoimijuuden määritelmässä ristiriitainen mutta keskeinen arvo, joka ohjaa työntekijöiden toimintaa. Lisäksi se luo pohjan asukkaiden kokemukselle asumisen jatkuvuudesta. Asukkaiden toimijuuden yhteydessä valinnanvapaus osoittautuu kuitenkin asumisyksikön institutionaalisen viitekehyksen rajoittamaksi. Asukastoimijuus täsmentyy tutkittavien puheessa puutteelliseksi toimijuudeksi, jonka kannatteleminen edellyttää institutionaalista rajaamista ja tukea. Symboliseen interaktionismiin perustuva tulkinta havainnollistaa tutkittavien toimijuuden muotoutumista vuorovaikutuksessa. Asukkaat ja työntekijät hyödyntävät puheessaan asumisyksikön institutionaalisiin rakenteisiin kytkeytyviä yleistyneiden toisten näkökulmia paitsi retorisisina välineinä myös asukastoimijuutta määritellessään. Teoreettis-metodologisen viitekehyksen pohjalta tutkimuksessa otetaan käyttöön refleksiivis-retorisen toimijuuden käsite.

AVAINSANAT: asunto ensin, toimijuus, valinnanvapaus, laadullinen asennetutkimus, symbolinen interaktionismi

Johdanto

Pitkäaikaisasunnottomalla tarkoitetaan henkilöä, joka on ollut sosiaalisten tai terveydellisten syiden vuoksi asunnoton pysyvästi yli vuoden ajan tai toistuvasti asunnotta kolmen viimeisen vuoden aikana (ARA 2016). Asunnottomuuden taustalla voi olla niin rakenteellisia, asuntopolitiikkaan ja asumisen hintaan liittyviä kuin yksilöllisiäkin teki-

jöitä. Yksilöllisten tekijöiden näkökulmasta toistuvaan tai pitkittyvään asunnottomuuteen kytkeytyy usein taloudellisia vaikeuksia ja psykososiaalisia ongelmia (Kostiainen & Laakso 2013, 40–41; Raitakari & Juhila 2015, 146).

Asumisen saatavuutta on pyritty pitkäaikaisasunnottomien tapauksissa parantamaan

Suomessa vuodesta 2008 lähtien, jolloin hallituksen ensimmäisen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelman myötä kymmenessä suurimmassa asunnottomuuskunnassa otettiin käyttöön asunto ensin -malli (käytän tässä tekstissä asunto ensin -mallista myös lyhenteitä AE-malli ja AE-periaate). Myös kansainvälisesti katsoen asunto ensin -periaate sovelluksineen on viimeisen 20 vuoden aikana noussut merkittävimmäksi asumisratkaisuksi pitkäaikaisasunnottomille, joilla on mielenterveys- ja päihdeongelmia (Raitakari & Juhila 2014, 146). Suomessa mallin käyttöönotto on tarkoittanut pitkäaikaisasunnottomien määrän vähenemistä. Suomesta on puhuttu jopa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisen edelläkävijänä (Pleace ym. 2015).

Asunto ensin -mallin käyttöönotto on tuonut helpotusta asunnon saamisen ehtoihin sekä huomattavaa resurssilisäystä asumisen tukipalveluihin (Kaakinen 2013, 15). Muutosten seurauksena kaikkein vaikeimmin asutettavien pitkäaikaisasunnottomien tilanne on parantunut (Kostiainen & Laakso 2013, 41). Aiemmin Suomessa sovellettiin portaikkomallia, jossa kuntoutuminen ja päihitteettömyys olivat asunnon saamisen ennakkoehto. Portaikkomallin arvioitiin jopa ylläpitäneen asunnottomien ongelmia niiden helpottamisen sijaan. Asunto ensin -malli kääntää portaikkomallin periaatteet pääläelleen. Siinä tarjotaan pysyvä asunto sitä tarvitsevalle henkilölle ilman päihitteettömyyden ennakkoehtoa ja mahdolliset sosiaalisen ja terveydellisen tuen tarpeet huomioiden. Asunto nähdään paitsi perusoikeutena, myös lähtökohtana ja ennakkoehtona asukkaan kuntoutumiselle. (Kettunen 2013, 563; Raitakari & Juhila 2015, 146; Watson 2012, 329–330).

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelmien toimeenpano on käytännössä tarkoittanut resurssien kasvua ja rakenteellisia muutoksia ohjelmiin lukeutuneiden paikkakuntien asumispal-

veluissa (Kaakinen 2013, 17; Tainio & Fredriksson 2009, 188). Voidaan hyvällä syyllä olettaa, että mallin soveltamisella on ollut vaikutuksia useiden ihmisten arkeen ja hyvinvointiin. AE-mallin vahvan jalansijan vuoksi sen soveltamista on perusteltua tarkastella mikrotasolta käsin (Hansen Lofstrand & Juhila 2012, 51; Tainio & Fredriksson 2009, 193). Arjen vuorovaikutusta luotaava tutkimus voi kertoa sosiaalipoliittisten tavoitteiden onnistumisista ja puutteista numerotietoa yksityiskohtaisemmin, mikä on myös tämän tutkimuksen tavoite. Laadullisen asetelman rajoitus on kuitenkin se, että tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä. Vaikka tutkimuksen aineisto on AE-periaatteen läpäisemä, kertovat tämän tutkimuksen tulokset näistä palveluista vain paikallisesti ja tutkijan rajaamasta näkökulmasta käsin.

Tutkimuksen lähtökohtana ovat asumiseen ja asukkaiden toimijuuteen liittyvät (kiista)kysymykset asunto ensin -mallia soveltavissa asumisyksiköissä. Tutkimus perustuu laadullisen asennetutkimuksen virikemenetelmällä (Vesala & Rantanen 2007) tehtyihin asukkaiden ja työntekijöiden haastatteluihin. Havainnoin analyysissäni, miten tutkittavat puhuvat asukkaiden toimijuudesta, kun kommentoinnin kohteeksi tuodaan asumisjärjestelyihin liittyviä, potentiaalisesti kiistanalaisia väittämiä. Lisäksi tarkastelen valitsemini teorianäkökulmien avulla tutkittavien argumentaatiota toimijuutena.

Voidaan väittää, että asukkaiden toimijuus näytetty AE-periaatetta soveltavissa asumispalveluissa kiistanalaisena asiana. Toisaalta periaate sisältää asukkaiden elämänlaadun parantamiseen, autonomian vahvistamiseen sekä vastuullisuuden ja aktiiviseen osallisuuden liittyviä tavoitteita (esim. Tainio & Fredriksson 2009, 192). Toisaalta taas asukkaiden toimintaa lähtökohtaisesti rajataan ja hallinnoidaan mallia soveltavissa palveluissa Suomessa (Tuomaala 2015, 18–21; ks. myös Kettunen 2013, 566–567).

Tutkimuskirjallisuudessa palveluiden käyttäjien valinnanvapautta ja aktiivisuutta painottavaa trendiä sosiaali- ja terveystaloudessa tarkastellaan usein kriittisesti (Juhila 2006; Julkunen 2008; Miller & Rose 2008). Sen taustalla nähdään laajempi ideologinen siirtymä hyvinvointivaltiorippuvuudesta ja ammattilaisten kontrollista kohti aktiivisia kuluttajakansalaisia (Hansen Löffstrand & Juhila 2012; Juhila ym. 2015, 612–613). Suomalaisen asunto ensin -mallin kantamuotoa, yhdysvaltalaisista Pathways to Housing -mallia, on tarkasteltu esimerkkinä liberalistista hallintaa ja uusliberalistisia diskursseja heijastelevasta toiminnasta. Valinnanvapaus näyttäytyy tässä yhteydessä yksilöiden vastuuttamisena, hallintana ja muovaamisena (näennäisesti) vapaiden valintojen kautta itseään johtaviksi ja valinnoistaan vastuussa oleviksi kansalaisiksi. (Hansen Löffstrand & Juhila 2012, 62; 64.)

Siirtymässä asiantuntijavallasta palveluiden käyttäjien omiin tarpeisiin on myös myönteinen ja lupaava sävy. Pathways to Housing -mallissa valinnanvapauden vahvistumisen nähdään tukevan asukkaan itsemääräämistä, motivaatiota ja toipumista sekä itselleen suotuisten valintojen tekemistä (Hansen Löffstrand & Juhila 2012, 5456; Kettunen 2013). Suomen AE-mallissa oman asunnon katsotaan parantavan yksilön mahdollisuuksia hoitaa sosiaalisia ja terveyteen liittyviä ongelmiaan sekä lisäävän asumisen pysyvyyttä (Kaakinen 2013, 16; 24). Vaikka Suomen sovellus poikkeaa käytännössä yhdysvaltalaisesta kanta-muodostaan muun muassa asumisen käytännön järjestelyiden osalta (Kettunen 2013, 566), on sovellusten taustaideologia yhtenäinen. Se on myös linjassa sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän, asiakkaiden tukemisen ja heidän etunsa ajamisen (Laitinen & Pohjola 2010, 13) sekä sosiaalityön käytäntöjä usein määrittävän voimaannuttavan työtteen kanssa (Lee 2001, 31–32; Payne 2005, 59).

Asukkaiden valinnanvapauden toteutumista ja sen saamaa sisältöä asunto ensin -mallin sovelluksissa on joka tapauksessa problematisoitu. Vaikka periaatteen soveltaminen on tarkoittanut entisten pitkäaikaisasunnottomien asumistilanteen ja asumisen laadun kohentumista, on epäselvää, miten entisille pitkäaikaisasunnottomille tarjolla olevat valinnan mahdollisuudet ovat lisääntyneet. Käytännössä asunto ensin -palveluiden piiriin päätyvä asunnoton joutuu valitsemaan asunnottomuuden ja kontrollipainotteisen asumisen välillä (Hansen Löffstrand & Juhila 2012, 58; Watson 2013, 326).

Valinnanvapauden painotukselta syö Suomessa pohjaa se, että AE -mallia sovelletaan hyvin samantapaisin järjestelyin kuin laitosasumista: suurissa yksiköissä, joissa asukkaiden valvonta ja kontrolli kuuluvat kuvaan (Kettunen 2013, 566–567). Mallin soveltamista Suomessa tutkineen Marko Kettusen (2013, 567) mukaan asukkaan näkökulmasta valinnanvapaus toteutuu puutteellisesti paitsi asumispaikan valinnassa myös siinä, millaisen kodin asukas itselleen saa. Asukas voi vain rajatusti vaikuttaa esimerkiksi vuokraamansa huoneen kalustukseen ja varusteluun tai samalla käytävällä asuviin naapureihinsa. Valinnanvapautta voi tarkastella muun muassa näiden asukkaalle tarjolla olevien konkreettisten vaihtoehtojen näkökulmasta. Tämän lisäksi valinnat on syytä ymmärtää elettyjen vuorovaikutussuhteiden tuotteina tietystä viitekehyksessä, jossa valintoihin vaikuttaa myös valitsijan saatavilla oleva tieto siitä, mitä ylipäätään voi valita, kuten Juhila ym. (2015, 614) muistuttavat.

Tutkimuksen käsitteitä ja tutkimusongelma

Kysymyksen asumispalveluiden asukkaiden toimijuudesta voidaan katsoa sijoittuvan valinnanvapautta koskevan keskustelun kontekstiin. Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut siitä,

asettuuko tutkittavien kommentointi vastahan-
kaan AE-periaatteeseen sisältyvän asukkaiden
autonomiaa ja toimijuuden vahvistumista kos-
kevan tavoitteen kanssa. Kun tarkastellaan asuk-
kaiden ja työntekijöiden AE-palveluihin liitty-
vää puhetta, onko valinnanvapaus käytännössä
olennainen ulottuvuus asukkaiden toimijuuteen
liitetyissä merkityksissä? Miten asukkaiden toi-
mijuus kietoutuu valinnanvapauden kysymyk-
siin?

Pyrin analyysini avulla valaisemaan aiemmissa
tutkimuksissa esiin nostettuja kysymyksiä siitä,
millaiseksi poliittinen pyrkimys edistää vapaa-
valintaisuutta, voimaantumista ja osallisuutta
muuntuu institutionaalisissa käytännöissä (ks.
esim. Hansen Lofstrand & Juhila 2012, 64; Juhila
ym. 2015, 613614). Lisäksi haluan selvittää, mitä
"asunto ensin" tarkoittaa arjen tasolla ja millaisia
ovat mikrotason toiminnan, institutionaalisen
viitekehyksen ja harjoitetun sosiaalipolitiikan
yhteydet (Raitakari & Juhila 2014, 190; Watson
2012, 343).

Tarkastelen tutkimusongelmaa konstruktionisti-
sen viitekehyksen puitteissa. Ymmärrän toimijuu-
den symbolisen interaktionismin viitekehykseen
tukeutuen prosessinomaisena, vuorovaikutuksen,
itsereflektion ja tulkinnan myötä syntyvänä suun-
tautumisenä. Yksilöt suuntaavat ja rakentavat toi-
mintaansa ympäristöönsä liittyvien, vuorovaiku-
tussuhteissa syntyvien tulkintojen ja merkitysten
perusteella. (Blumer 1969/1998, 15.) Toimijuus on
siten aina myös relationaalista, yksilön ja hänen
ympäristönsä suhteissa määrittyvä ja rakentuva
asia (esim. Vesala 2012, 180–181). *Asukastoimijuus*
on siis jotain, joka muotoutuu entisille pitkäai-
kaisasunnottomille tarjolla olevien asumisjär-
jestelyiden puitteissa ja johon liittyviä tulkintoja
asumisjärjestelyitä koskeva puhe voi paljastaa.
Analyysini tulkitsevassa osassa keskityn puheessa
rakentuvien asukastoimijuuden ulottuvuuksien
kuvailuun.

Paitsi todellisuutta konstruoivaksi käsitän tutkit-
tavien toimijuuden myös retoriseksi (Billig 1993,
42). Retorisuudella viitataan inhimillisen ajatte-
lun argumentatiiviseen jäsentymiseen: toisten
(potentiaalisten) asenteiden ja responsien sekä
retorisen kontekstin huomioimiseen ajattelussa
ja puheessa. Mead (1934/1967, 67) on ilmaissut
vastaavan kaltaisen ajatuksen siten, että yksilön
vuorovaikutusteko edellyttää mielensisäistä res-
ponssia, responsiodotuksen määrittelyä suhte-
teessa aiottuun ilmaisuun. Tällainen itsereflek-
tiivinen toiminta on Meadin mukaan merkityksiä
ilmaisevan puheen edellytys. Näin ymmärrettynä
tutkittavien toimijuus tulee näkyväksi argumen-
tatiivisessa puheessa, minkä vuoksi sitä on mah-
dollista jäljittää laadullisen asennetutkimuksen
menetelmällä kerätystä haastatteluaineistosta.
Tutkimuksen toinen tehtävä onkin tämän *reflek-
siivis-retoriseksi toimijuudeksi* nimeämäni pro-
sessin purkaminen ja kuvailu, johon tulkitseva
analyysi lopulta etenee.

Tutkimusasetelma

Tutkimuksen aineisto koostuu asunto ensin
-mallia soveltavissa asumisyksiköissä kerätystä
haastatteluista. Haastattelin laadullisen asen-
netutkimuksen virikemenetelmällä asumisyk-
siköiden työntekijöitä (n=10) ja asukkaita (n=6).
Työntekijähaastatteluista neljä toteutin yksilö-
haastatteluina ja kaksi kolmen hengen ryhmissä.
Asukkaista viisi haastattelin yksilötapaamisissa ja
yksi asukas oli mukana ryhmässä, jossa oli paikal-
la myös kolme asukkaan tuntemaa vapaaehtoista
vertaistoimijaa.

Asunto ensin -palveluissa tavoitellaan asukkai-
den hyvinvoinnin kohenemistä ja osallisuuden
lisääntymistä, toisin sanoen asukastoimijuuden
muutosta. Tutkimuksen teoreettisesta näkökul-
masta tarkasteltuna toimijuuden muutos edel-
lyttää sitä, että toimijat merkityksellistävät toi-
mintaansa uudella tavalla (Blumer 2004, 8283).

Toiminnan muutoksen tavoittelu oli tutkimusasetelman yhteydessä esillä erityisellä tavalla, sillä kaikki haastatellut olivat osallistuneet asumispalveluorganisaation konseptoimaan yhteisövalmennukseen, jonka tavoite oli asukkaiden osallisuuden, toimintakyvyn ja voimavarojen sekä asumisyksikön yhteisöllisyyden vahvistaminen (tarkempi kuvaus: Tuomaala 2015, 14–18). Tutkittavat olivat ikään kuin virittyneet toimintansa muuttamisen reflektomiselle jo ennen tutkimushaastatteluita.

Osallistuin itse tutkijan roolissa yhteisövalmennukseen, tarkoitukseni tutustua tutkimuksen aiheeseen ja tutkittavien puheeseen. Osan haastateltavista rekrytoin valmennuksesta tai asumisyksiköistä. Valtaosan haastateltavista tavoitin asumispalveluiden operationaalisen johdon avulla. En kerännyt tutkittavista demografista tietoa, koska se ei ollut tärkeää tutkimusasetelman kannalta. Ainoastaan sillä oli väliä, kuuluiko tutkittava työntekijöihin vai asukkaisiin, ja tätä jakoa hyödynsin aineiston analyysissa.

Laadullisen asennetutkimuksen metodilla kerätty tutkimusaineisto koostuu kiistakysymyksiin liittyvästä kommentoinnista. Lähestymistapaa on aiemmin hyödynnetty etenkin sosiaalipsykologisessa yrittäjyyden tutkimuksessa (Peltola & Vesala 2013; Vesala & Peura 2005) sekä myös sosiaalityön tutkimisessa (Rantanen 2007; Renko 2008; 2013). Menetelmällä toteutettujen haastatteluiden tavoitteena on tuottaa argumentatiivista ja retorista havaintomateriaalia. Aineistosta on oltava mahdollista tunnistaa jokin kohde, johon otetaan kantaa. Haastattelujen toteuttamisen näkökulmasta tämä tarkoitti sitä, että esitin haastateltaville vakiomuotoisia lauseväittämiä, joita pyysin heitä kommentoimaan. Toisin kuin kvantitatiivisissa asennemittauksissa näin saadaan tietoa tutkittavien kannanottoihin liittyvistä selonteista. Selonteot, eli asenteiden ilmausten perustelut tai niihin liitetyt ehdot tai varaukset, tuovat puoles-

taan esiin kannanottoihin sisältyviä merkityksiä. (Vesala & Rantanen 2007, 33–35.)

Laadullisen asennetutkimuksen yhteydessä *asenteella* tarkoitetaan sitä, että joku arvottaa jotain kohdetta. Yksilön sisäisten taipumusten sijasta asenteet nähdään ennen kaikkea kuvauksina argumentoivan yksilön ja sosiaalisen välisestä suhteesta. Tässä tutkimuksessa olen laadullisen asennetutkimuksen viitekehyksen ohjaamana kiinnostunut siitä, millä tavoin tutkittavat kommentoivat heille esitettyjä väittämiä: toisin sanoen millaisia kannanottoja ja perusteluita he muotoilevat. Kannanottoissaan ja perusteluissaan tutkittavat arvottavat väittämiin liittyviä asioita, kuten asukastoimijuutta, ja samaan aikaan rakentavat arvottamisen kohdetta puheessaan. Arvottamista, sen subjekteja (kuka arvottaa), kohteita (mitä arvottaa) ja keinoja (miten arvottaa) voidaan siis tutkia argumentaatiossa ilmenevinä ja rakentuvina. (Vesala & Rantanen 2007, 14–15; 18; 48). Analyysini kohdistuu paitsi siihen, miten tutkittavat konstruoivat asukastoimijuutta, myös siihen, miten tutkittavat käyttävät (puhe)toimijuuttaan todellisuuden rakentamiseen.

Laadullisen asennetutkimuksen metodologisten lähtökohtien taustalla on Billigin ajattelu sosiaalisen todellisuuden kiistanalaisuudesta (Billig 1996, 206–207; Vesala & Rantanen 2007, 31). Billigin (1996) mukaan asenteet suuntautuvat aina sosiaalisesti jaettuun asioihin, jotka ovat olemukseltaan kiistanalaisia. Yksilöllinen asennoituminen johonkin kiistakysymykseen sisältää aina joko implisiittisen tai ääneen lausutun vastustuksen vastakkaista näkökulmaa kohtaan, tietoisuuden vasta-argumentista. Asenteen ilmaiseva kanta suhteutuu siten aina laajempiin kiistanalaisuuksiin ja kannanoton merkitys muotoutuu suhteessa siihen, mitä vasta-argumentteja puhuja pyrkii kumoamaan (Billig 1993, 56–58; 1996, 275). Ajatus pohjaa Protagoraan maksiimiin, jonka mukaan

jokaiseen asiaan löytyy kaksi asennoitumisen tapaa (Billig 1996, 35).

Asenteiden sosiaalinen luonne on tunnistettu myös symbolisen interaktionismin viitekehyksessä (Vesala & Rantanen 2007, 22). Mead, jonka ajatteluun symbolinen interaktionismi pohjaa, käytti itse *asenteen* (*attitude*) käsitettä kuvaten sillä subjektin suuntautumista vuorovaikutuksessa. Meadia 2000-luvulla tulkinnut Jack Martin (2005) korostaa, että hahmotuksemme maailmasta on riippuvainen asenteista Martinin sanoin perspektiiveistä. Yksilön näkökulmasta käsin sosiaalista todellisuutta voidaan kuvata yksilön ja ympäristön suhteesta koostuvaksi perspektiivien kentäksi. Yksilön suhde ympäristöönsä tuottaa responssiodotusten kokoelman: käsityksen siitä, miten toiset suhtautuvat yksilön subjektiivisiin näkökulmiin. Näiden odotusten puitteissa yksilö orientoituu maailmaan, toisiin ihmisiin ja itseensä (Martin 2007, 443).

Käytän tutkimuksessani symbolista interaktionismia laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapaa sisällytettynä tulkintateoriana, jonka avulla syvennän argumentoivan puheen analyysia. Lähestymistapa on kokeileva, koska samalla tavalla toteutetusta tutkimuksesta ei löydy aiempia esimerkkejä. Laadullista asennetutkimusta soveltavissa tutkimuksissa tulkintateoriana on aiemmin hyödynnetty varsinkin Goffmanin kehysteoriaa (Rantanen 2007, Vesala & Peura 2005), keskusteluanalyyttistä näkökulmaa (Ehrling 2007) ja diskurssianalyysia (Niska & Vesala 2013; Pyysiäinen & Vesala 2013).

Retorinen näkökulma ja symbolinen interaktionismi inspiroivat myös aineiston keruun suunnittelua. Meadin mukaan oman ja toisten näkökulmien mielenensisäisellä käsittelyllä, refleksiivisyydellä, on merkitysten syntyemisessä keskeinen rooli (Mead 1934/1967, 134). Retorisessa näkökulmassa (Billig 1996, 142) puolestaan korostuu se, että yksilö ottaa huomioon toisten (potentiaa-

liset) asenteet argumentoinnissaan. Tutkittaville esitetyt väittämät toivat reflektoinnin kohteeksi asioita, jotka haastateltavien oli helppo tunnistaa omasta toimintaympäristöstään. Jokainen väittäjä edusti lisäksi jonkin tutkittaville tunnistettavan ”toisen” asennoitumista tunnistettavaan kiistakysymykseen. Toisin sanoen väittämät toivat näkyväksi asenteita tai perspektiivejä, joihin tutkittavat olivat todennäköisesti aiemmin joutuneet suhteuttamaan ajatteluaan tai toimintaansa.

Analyysin eteneminen

Tutkimushaastatteluissa esitin tutkittaville vakioidussa muodossa paperilla ja suullisesti yhdeksän väittämää, jotka liittyivät asumisyksikössä tunnistettaviin kysymyksiin ja asukkaiden toimijuuteen (Tuomaala 2015, 41–43). Laadullisen asennetutkimuksen puolistrukturoidun haastattelutavan mukaisesti (ks. Vesala & Rantanen 2007, 34–35; Ehrling 2007, 139140) kannustin haastateltavia kommentoimaan virikkeitä käymällä heidän kanssaan keskustelua ottamatta kuitenkaan itse kantaa. Pyysin haastateltavia esimerkiksi kertomaan, miten jokin asia näkyy käytännössä tai pyysin tarkempia perusteluita kannanottoon. Haastateltaville esitetyt väittämät olivat seuraavat:

1. Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko pysyvä asuminen asumisyksikössä.
2. Päähteidenkäyttö aiheuttaa asumisyksikössä suuria ongelmia.
3. Yhteisövalmennus on ajanhukkaa.
4. Yhteisövalmennus lisää asukkaiden toimeliaisuutta ja oma-aloitteisuutta.
5. Työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään.
6. Asumisyksikössä on hyvä yhteishenki.

7. Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta yhteisistä asioista asumisyksikössä.
8. "Asumisyksikkö on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka".
9. Asumisyksikkö on koti siinä missä muutkin kerrostalot Kalliossa.

Tässä artikkelissa olen kiinnostunut siitä, millaisena asunto ensin -periaatteeseen sisältyvä valinnanvapauden painotus näyttäytyy tutkittavien kommentoinnissa. Kiinnostus tähän kohdennukseen heräsi aineiston kokonaiskäsitteilyn yhteydessä (Tuomala 2015). Näkökulmavalinnastani johtuen keskityn seuraavassa aineistoon kahden ensimmäisen väittämän osalta. Nämä kaksi väittämää virittivät sellaista keskustelua, joka on nähdäkseni merkityksellistä paitsi toimijuuden myös valinnanvapauden näkökulmasta. Lisäksi analyysiin valittujen väittämien selkeä kytkös AE-periaatteen suuntaviivoihin oli olennaista, koska tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on AE-periaatteen pohjalta järjestetyissä palveluissa rakentuva toimijuus. Asumisen pysyvyyteen ja päihteidenkäyttöön liittyvät väittämät olivat erityisellä tavalla asunto ensin -spesifejä.

Analysoin aineistoa kahdessa vaiheessa. Ensimmäistä analyysivaihetta varten luin aineistoa kirjaimellisesti kannanottoina ja perusteluina. Vesalaa ja Rantasta (2007, 3840, myös Renko 2013, 150) mukailen pyrin tunnistamaan aineistosta erilaiset kannanotot ja perustelut. Analyysin toisessa vaiheessa tulkitsin aineistoa valitsemieni teoreettisten näkökulmien viitekehyksessä.

Esittelen analyysin keskittyen ensin siihen, millaisia merkityksiä asukastoimijuus saa kommentoinnissa, *millaisena* asukastoimijuutta arvotetaan. Tässä sovellan laadullisen asennetutkimuksen metodologista tulkintaperiaatetta (Vesala & Rantanen 2007, 5051). Tulkitsevan analyysin lähtökohtana hyödynnän pääosin ensimmäisen

analyysivaiheen kirjaimellista luentaa. Tarvittaessa olen tarkentanut havaintoja palaamalla alkuperäiseen aineistoon. Tämän jälkeen tulkitseva analyysi etenee siihen, *miten* haastateltavat ilmaisevat asenteita ja millaisia resursseja kannanotot edellyttävät (ks. Vesala & Rantanen 2007, 50–54.) Symbolisen interaktionismin ja Billigin retorisen näkökulman avulla tulkitsen, kuinka meadilainen refleksiivisyys näkyy puheessa ja millaisia retorisia ja refleksiivisiä resursseja haastateltavat hyödyntävät asukastoimijuutta konstruoidessaan. Tulkintakäsitteenä käytän *yleistynyttä toista*, jonka avulla osoitan, miten merkityksiä rakentava puhe kiinnittyy institutionaalisiin puitteisiin: siinä eläviin periaatteisiin, päämääriin ja rooleihin.

Aineiston kirjaimellinen luenta: työntekijöiden ja asukkaiden kommentoinnin erot

Seuraavassa näytän tutkittavien kannanottojen ja perusteluiden kirjaimellisen variaation aineistossa. On syytä huomioda, että tutkittavien esittämät perustelut määrittivät osaltaan kannanottojen kohteita ja niissä rakentuvia merkityksiä. Sama haastateltava saattoi esittää keskenään erilaisia ja jopa ristiriitaisia kannanottoja tai perustella eri kantoja samoin perustein. Näin tapahtui ryhmähaastatteluissa, joissa osallistujat saattoivat eriävien kannanottojen ilmaisun jälkeen päätyä myötällemään toisiaan. Samoin yksilöhaastatteluissa haastateltava saattoi keskustelun kuluessa päätyä esittämään alkuperäiselle kannalleen vastakkaisen kannan tai olla samasta asiasta montaa eri mieltä – riippuen siitä, mistä näkökulmasta hän asiaa tarkasteli.

Retorisen toimijuuden näkökulmasta tällaiset ristiriidat asenteiden ilmaisussa eivät ole yllättäviä. Kuten todettua, retorisesti katsoen kannanotto sisältää aina vähintään lausumattoman tietoisuuden vasta-argumentista. Argumentteja esittäessään yksilön täytyy Billigin (1996, 270–280)

mukaan ottaa huomioon, mitä vastaan hän argumentoi, millaiseen kiistakysymykseen hän ottaa kantaa ja missä yhteydessä kanta ilmaistaan. Argumentin retoriset merkitykset muuttuvat, kun kannanottamisen kohde tai retorinen yhteys muuttuu. (Vesala & Rantanen 2007, 35).

Väittämä 1: Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko pysyvä asuminen asumisyksikössä

Ensimmäinen väittämä ("Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko pysyvä asuminen asumisyksikössä") liittyi asukkaan rooliin asumisen sujumisessa ja pysyvyydessä. Kaikki haastatellut kannattivat esitettyä väittämää, mutta eroja löytyi kannanottoihin liittyvissä selonteissa eli siinä, miten paljon ja millaisia varauksia, ehtoja tai perusteluja esitettiin.

Työntekijät kannattivat väitettä pääosin välittömästi, mutta korostivat samalla muita asumisen sujumisen edellytyksiä, kuten asukkaiden sopeutumista asumisyksikön arkeen sekä työntekijöiden tuen ja asumisyksikön toimintaperiaatteiden roolia.

Työntekijöiden kommentoissa asumisen pysyvyys rakentui asiaksi, johon asukkaat voivat omalla toiminnallaan ja valinnoillaan vaikuttaa. Toisaalta asumisen sujumista kommentoitiin asumisen ongelmattomuuden näkökulmasta eli työntekijät katsoivat asukkaiden voivan vaikuttaa siihen, kuinka ongelmatonta asuminen on:

Se riippuu asukkaasta onhan asukkaat itsenäisiä toimijoita ja tekee valintoja ja omia ratkasujaan esimerkiksi siitä että sitoutuuko ne meidän talon sääntöihin tai haluuko ne yrittää tulla toimeen naapureidensa kanssa ja tällasia asioita. Nekin on semmosia asioita mis voidaan tukea, ohjaajat voi tukea ja opastaa? Mut että se asukkaan rooli siinä on aika iso kumminki tämmösenä ratkasujen ja valintojen tekijänä. (T1a, ryhmä)

Asumisen pysyvyys ja ongelmattomuus liittyivät työntekijöiden perusteluissa myös asukkaiden yksilöllisiin ominaisuuksiin: tarkemmin ottaen elämönhallinnan puutteellisuuteen, asukkaan sosiaalisuuteen ja yhteisöllistä asumista koskevaan motivaatioon. Omasta roolistaan asumisen sujumisessa työntekijät puhuivat usein "pitkälle katsomisen" merkityksessä, minkä osa liitti suoraan AE-periaatteeseen. Pitkälle katsomisen raja määrittyi sen perusteella, miten vakavaksi asukkaan tekemä sääntörikkomus arvioitiin. Väkivalta asukkaita tai työntekijöitä kohtaan näyttäytyi eniten pysyvää asumista uhkaavana, vaikka siihenkin suhtauduttiin pitkämielisesti:

[...] Kyl se niinku ihmisest itestään on kiinni meilähän tota, mä oon käsittäny et meiän duuni on tukee tätä et tää asuminen onnistuu? Ja sitten me ollaan sitä varten täällä ja hirveän pitkälle täällä katotaan? Niinku et asukkaan väkivaltasuutta ja muuta koska nää ihmiset on semmosia vaikeesti asutettavia? (T4b, ryhmä)

Työntekijöiden rooli asumisen kannattelijana nousi vahvasti esiin työntekijähaastatteluuissa. Eräs haastateltava esimerkiksi kuvasi perusteellisesti asumisen sujumista kannattelevaa moniammatillista institutionaalista verkostoa. Tässä verkostossa asukas näyttäytyi keskipisteenä, jonka "apupyöräksi" työntekijä itsensä nimesi.

Vaikka työntekijöiden puheessa korostui asukkaiden vapaus päättää asumisestaan ja sen jatkumisesta, nousi haastatteluuissa esiin myös yksilöllisiä ja institutionaalisia seikkoja, jotka kaventavat asukkaiden riippumattomuutta. Osalle asukkaista asumisyksiköstä pois siirtyminen näyttäytyi mahdottomana yksilöön liittyvistä, esimerkiksi terveydellisistä, syistä: asumisyksikössä asuu myös "henkilöitä jotka ei tuu pärjäämään omillaan", kuten eräs työntekijä (T3) kuvaili. AE-mallin vuokrasopimus-

pohjainen järjestely näyttäytyi myös asukkaita rajaavana: toisin kuin aiemmin vuokrasopimusmallissa uloskirjautuminen ei enää ollut asukkaalle mahdollista tuosta vain. Kommentoinnissa, jossa painottui asukkaan itse tekemä valinta asumisen katkeamisen syynä, korostui lisäksi työntekijöiden vahva sitoutuminen asumisen jatkuvuuden tukemiseen:

Meiän ajatus on et jos asukas itse haluaa asua täällä eikä halua lähteä? Niin meillä ei käytetä sanaa uloskirjaus? Et se on vanhanaikasta? Et meillähän pyritään siihen että kaikkien kanssa asuminen sujuu jollain lailla? Kukaan ei menetä asuntoa jos ei sitä itse halua eli vapaaehtisesti, itse tosta ovesta lähde ulos. (T1c ryhmä)

Asumisjärjestelyiden rajaava puoli nousi esille myös, kun puheenaiheena oli ympäristön haastavuus päihteettömyyteen pyrkiville asukkailla:

Okei voidaan sanoa että on asukkaasta itsestään kiinni mut et onhan tää esimerkiks päihneiden käytön kannalta erittäin haastava paikka jos haluis olla niinku vaikka motivaatiotaki löytyis ja ois niinku, tekis sen valinnan et haluais olla päihteittä. (T1a, ryhmä)

Asukkaiden puheessa erottuivat myös asumisen pysyvyyteen ja toisaalta ongelmattomuuteen liittyvä toiminta ja valitseminen. Asukkaiden kannanotot olivat työntekijöitä ehdottomampia, kun niissä määriteltiin pysyvä asuminen riippuvaiseksi asukkaista itsestään, heidän valinnoistaan, toiminnastaan ja ominaisuuksistaan.

Se on asukkaan itsensä valinta et lähteekö se sitten katkole tai lähteekö se hoitokotiin tai niinku se on täysin omasta valinnasta kiinni että miten tänne sopeutuu. (A5)

Se on oikeestaan, että pärjää porukan kanssa, ja sit jos periaatteessa ku meillähän saa ottaa viinaa? Että

pysyy omassa kämpässä tai kaverin luona. (A2)

Ensimmäistä väittämää myötäilevien kannanottojen perusteluissa olivat usein esillä asumisen jatkuvuuteen ja sääntöjen noudattamiseen liittyvät näkökulmat. Väkivaltainen käytös tunnistettiin sääntörikkomukseksi, jonka nähtiin todennäköisimmin johtavan asumisen jatkumista uhkaavaan interventioon.

Mä lisäisin tuohon sen määreen että riippuu asukkaasta itsestään että onko se pysyvä asuminen mukavaa vai ei. Mutta kyllähän sieltä siis väkivallan takia lentää pois. Se on niinku se käsittääkseni yks sääntö mistä pidetään huolta. (A1b, ryhmä)

Osa asukkaista näki asumisen sujumisen taustalla muitakin kuin asukkaisiin liittyviä syitä. Kannanottojen selonteot muistuttivat työntekijöiden puhetta, kun esiin nousivat A-E-periaatteen ja työntekijöiden roolit asumisen sujumisessa. Asukkaiden puheessa toistui myös työntekijöiden usein ilmaiseva näkökulma, jonka mukaan huonoa käytöstä ”katsotaan pitkälle”.

Esillä oli lisäksi kannanotto, jonka mukaan asumisen sujuminen ei riipu lainkaan asukkaasta itsestään. Kantaa perusteltiin toisiin asukkaisiin tai institutionaaliin järjestelyihin liittyvillä syillä. Esimerkiksi epäonnistuneen asukasvalinnan, asumisyksikön sisäisen liikkumisen rajoittamisen ja itsenäisen ruuanlaittomahdollisuuden puutteen nähtiin vaikeuttavan asumista ja rajoittavan vapautta.

Alle (Taulukko 1) on koottu erot ensimmäisen väittämän kommentoinnissa. Työntekijät hyödynsivät enemmän omaan rooliinsa ja tukitoiminnan periaatteelliseen kehukseen liittyviä perusteluita. Asukkaiden perusteluissa näkyi työntekijöistä poiketen asumisjärjestelyitä kohtaan osoitettu kritiikki. Asukkaiden kohdalla mukana oli myös väittämän kiistänyt kannanotto.

TAULUKKO 1. Kannanotot ja perustelut väittämään ”Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko pysyvä asuminen asumisyksikössä”.

TYÖNTEKIJÄT	ASUKKAAT
<p>K1: Riippuu asukkaan lisäksi muista tekijöistä</p> <p>P: Työntekijät</p> <p>P: Toimintaperiaatteet</p> <p>P: Asukkaiden toiminta ja valinnat</p> <p>P: Asukkaiden yksilölliset ominaisuudet</p> <p>P: Toiset asukkaat</p> <p>K2: Riippuu asukkaasta</p> <p>P: Asukkaiden toiminta ja valinnat</p>	<p>K1: Riippuu asukkaasta</p> <p>P: Asukkaiden toiminta ja valinnat</p> <p>P: Asukkaiden yksilölliset ominaisuudet</p> <p>K2: Riippuu asukkaan lisäksi muista tekijöistä</p> <p>P: Toimintaperiaatteet</p> <p>P: Asukkaiden toiminta ja valinnat</p> <p>P: Työntekijät</p> <p>K3: Ei riipu asukkaasta</p> <p>P: Toiset asukkaat</p> <p>P: Institutionaaliset järjestelyt</p>

K = KANNANOTTO. P = PERUSTELU, TYYPILLISIN KANNANOTTO ALLEVIIVATTU.

Väittämä 2: Päihteiden käyttö aiheuttaa suuria ongelmia asumisyksikössä

Toinen väittämä (”Päihteiden käyttö aiheuttaa suuria ongelmia asumisyksikössä”) sisälsi oletukset, että päihteiden käytön sallimiseen sisältyy ongelmia ja että päihteet ovat osa asumisyksikön arkea.

Usea työntekijä esitti väittämästä lievennetyn version, jonka mukaan päihteiden käyttö aiheuttaa *joitain ongelmia* tai *vähemmän ongelmia* kuin jossain toisaalla. Työntekijät perustelivat tätä, kuten myös väitettä myötäilevää kantaa institutionaalisen viitekehyksen tarkoituksenmukaisuutta painottaen. Lähestymistapa näyttäytyi pragmaattisena: päihteidenkäyttö piirtyi osaksi asumisyksiköiden hallittua arkea, jossa työntekijöiden ammatillisella osaamisella on oma erityinen roolinsa.

Ei se pelkästään eikä niin suuriakaan ongelmia? Hyvä olla täällä päihteiden käyttäjä? Tää on pit-

käaikaisasunnottomille päihteidenkäyttäjille, mehän ollaan tän ongelman kanssa täällä, ei se aiheuta ongelmia vaan me selvitetään sitä ongelmaa, et ei aiheuta. (T2)

Asumisyksikköä kuvailtiin tällaisessa puheessa järjestelynä, jossa onnistutaan myös vähentämään ongelmia sekä vahvistamaan asukkaiden ja työntekijöiden välistä luottamusta toisin kuin päihteettömissä paikoissa.

Työntekijät nimesivät päihteisiin liittyviksi ongelmiksi asukkaiden väkivaltaisuuden sekä päihteiden välitykseen ja velkoihin liittyvät laitomuudet. Korostaessaan suuria ongelmia työntekijät perustelivat kantaansa päihteettömyyteen pyrkiville asukkaille koituvilla vaikeuksilla, ammatillisilla haasteilla ja työntekijöihin kohdistuvan väkivallan uhalla. Suurista ongelmista puhuneet työntekijät pyrkivät kuitenkin aina lieventämään näkemystään korostaen esimerkiksi mielenterveyteen liittyviä syitä asukkaiden

ongelmien taustalla tai vetoamalla ammatillisen kohtaamisen ongelmia ratkovaan rooliin. Asukkaat kannattivat selkeämmin toista väitettä sellaisenaan, ilman lieventäviä asianhaaroja. Tämän kannanoton esittäjä oli sitä mieltä, että päihteiden käyttö aiheuttaa suuria ongelmia:

Mä näytin sulle äsken konkreettisen esimerkin tossa kyl se näkyy ihan joka tasolla ja tavalla, mä uskon et se on semmonen laukaseva tekijä ainaki että, sen huomaa esimerkiks kun on rahapäivä, tai viikonloppu sen huomaa. Et nyt se alako taas. Sitte ku on rahat loppu se rauhottuu se tilanne, (A4)

Asukkaiden perusteluissa näkyi muun muassa, että päihteistä seuraa häiriöitä ja terveydellisiä haittoja. Myös haitat päihteettömyyteen pyrkiville

asukkaille olivat esillä. Päihteiden käytön tuottamat ongelmat tarkentuivat joissain kommentteissa työntekijöille koituviksi haasteiksi:

Kun mä muutin tänne mä kysyin henkilökunnalta sitten että maksaaks ne teille palkkaa tosta ku sen joutuu niinku sen kohteeks, (A1b, ryhmä)

Taulukon 2 koonti osoittaa työntekijöiden ja asukkaiden näkökulmaeron. Työntekijöiden perusteluissa olivat esillä toimintaperiaatteen tarkoituksenmukaisuus sekä ammatillinen valmius kohdata ongelmia. Asukkaat tunnistivat työntekijöiden näkökulman, mutta eivät puhuneet institutionaalisen viitekehyksen tarkoituksenmukaisuudesta. Päihneiden sallimisen potentiaalinen haitta päihteettömyyteen pyrkiville oli esillä molempien puheessa.

TAULUKKO 2. Kannanotot ja perustelut väittämään ”Päihneiden käyttö aiheuttaa suuria ongelmia asumisyksikössä”

TYÖNTEKIJÄT	ASUKKAAT
<p>K1: Aiheuttaa suuria ongelmia tai <u>aiheuttaa joitain ongelmia</u></p> <p>P: Asumisyksikkö tarkoitettu päihdeongelmiaisille</p> <p>P: Päihneiden käytöstä seuraa väkivaltaa ja/tai muita ongelmia</p> <p>P: Päihneiden välitys ja velkominen tuottavat ongelmia</p> <p>P: Työntekijät ja/tai päihteettömyyteen pyrkivät asukkaat kärsivät</p> <p>K2: Aiheuttaa vähemmän ongelmia kuin muualla</p> <p>P: Asumisyksikössä on valmius puuttua ongelmiin</p> <p>P: Toimintaperiaatteet lieventävät ongelmia</p> <p>K3: Muut seikat aiheuttavat ongelmia</p> <p>P: Asukkaiden sosiaalinen elämä</p> <p>P: Asukkaiden yksilölliset ominaisuudet</p>	<p>K1: Aiheuttaa suuria ongelmia tai joitain ongelmia</p> <p>P: Muiden asukkaiden aiheuttama häiriö liittyy päihteisiin</p> <p>P: Työntekijät ja/tai päihteettömyyteen pyrkivät asukkaat kärsivät</p> <p>P: Aiheuttamani häiriö liittyy päihteisiin</p> <p>K2: Muut seikat aiheuttavat ongelmia</p> <p>P: Yksilölliset ongelmat päihneiden käytön taustalla</p>

Tutkimusasetelmaa varten luodut väittämät sisäl-sivät haastateltaville tunnistettavia näkemyksiä asukkaiden toimijuudesta. Haastateltavat arvottivat puheessaan väittämiin sisältynyttä asukastoimijuuden kuvaa ja samalla rakensivat siitä uusia versioita omista näkökulmistaan käsin.

Puheessa ilmaistut merkitykset ovat keskeisiä tämän tutkimuksen toimijuuskäsityksen kannalta. Seuraavassa luvussa kokoan asukastoimijuuden merkityksiä edellä esitellystä kirjaimellisesta analyysistä. Pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Millaisena työntekijät ja asukkaat käsittelevät asukastoimijuutta? Entä miltä asukastoimijuus aineiston valossa näyttää suhteessa vapaavalintaisuuden ja osallisuuden kaltaisiin AE-periaatteeseen sisältyviin arvoihin?

Asukastoimijuus työntekijöiden ja asukkaiden argumentaatiossa

Ensimmäisessä väittämässä tarjosin kommentoitavaksi ajatusta, jonka mukaan asumisen sujuminen riippuu asukkaasta itsestään. Työntekijöiden mukaan asukkaan omat valinnat, asennoituminen ja kyky sopeutua vaikuttavat siihen, millaiseksi elämä asumisyksikössä muotoutuu ja kuinka pysyvää asuminen on. Asukkaiden valinnat liittyvät tässä ensinnäkin siihen, haluako asukas pysyä asumisyksikössä vai pyrkiikö hän kuntoutumaan, jolloin pois muuttaminen mahdollistuu. Toiseksi työntekijät katsovat asukkaan voivan vaikuttaa siihen, onko asuminen ongelmantonta. Tämä kahtalainen vapaus valita rakentuu työntekijöiden puheessa monella tapaa ehdolliseksi: asukkaan toimijuutta ja valintoja rajaavat institutionaaliset käytännöt, toimintaperiaate, yhteiselämää palvelemaan luodut säännöt sekä toiset asukkaat.

Asunto ensin -periaate takaa vapauden elämäntavan valintaan. Asumisyksikön säännöt näyttävät työntekijöiden puheessa joustavina sekä AE-periaatteelle alisteisina. Ensisijaista on asu-

misen jatkuvuuden tukeminen, jota asukkaiden nähdään tarvitsevan. Tosin AE-periaate nousee esille myös päihitteetömaan elämään pyrkivien valinnanmahdollisuuksia kaventavana.

Asukastoimijuus merkityksellistyy työntekijöiden puheessa vaillinaiseksi toimijuudeksi. Asukkaiden toimijuutta tyypistävät institutionaalisten käytäntöjen ohella yksilölliset ominaisuudet ja elämänhallinnan puutteelliset kyvyt. Tämä näkyy siinä, miten työntekijöiden tuki ja palveluiden toimintaperiaate nähdään asumisen jatkuvuuden turvaamisessa keskeisinä. Asukastoimijuus rakentuu työntekijöiden puheessa toimijuudeksi, joka tarvitsee institutionaalista viitekehystä ja jossa työntekijöiden komplementaarinen rooli suhteessa asukkaisiin on olennaisen tärkeä.

Toisen väittämän kohdalla korostuu myös se, että asukastoimijuus tarvitsee ammatillista interventiota. Asukastoimijuuden normien vastaiset ja konfliktialttiit piirteet tuottavat ammatillisia haasteita. Työntekijöiden läsnäolo ja institutionaaliset puutteet kuitenkin lieventävät asukastoimijuuden ongelmallisuutta ja ovat ikään kuin normaalin rajoja koettelevaa toimijuutta varten luotuja.

Asukkaiden kommentoinnissa painottuu ensimmäisen väittämän kohdalla työntekijöitä selkeämmin itse tehtyjen valintojen rooli. Työntekijöiden tapaan asukkaat nimeävät asumisen jatkuvuuteen ja ongelmattomuuteen liittyviä valintoja. Asukastoimijuuteen sisältyvää vajeiden ja tarpeiden näkökulmaa tuodaan vähemmän esiin samoin kuin toimintaperiaatteen ja työntekijöiden positiivista roolia asukkaiden tukemisessa. Institutionaaliset puitteet näyttävät asukkaiden puheessa selkeämmin asukkaita rajoittavana ja asumista hankaloittavana asiana.

Joidenkin asukkaiden kriittisissä näkökulmissa asumisen ongelmat paikantuvat institutionaaliin rakenteisiin, sääntöihin ja periaatteisiin

- seikkoihin, jotka työntekijöiden puheessa tar-
koituksenmukaisesti rajaavat (säännöt) ja mah-
dollistavat (asunto ensin -periaate) asukastoimijuu-
tta. Asukastoimijuus ei ole asukkaiden
puheessa pelkästään institutionaalisen järjes-
telmän tukemaa vaan myös sen kahlitsemaa ja
rankaisemaa. Asukasyhteisö näyttäytyy joi-
denkin asukkaiden kommentoinnissa lisäksi
asukastoimijuuden vajavaisuutta potentiaali-
sesti pahentavana tekijänä, koska toiset asuka-
at nähdään uhkana asumisen pysyvyydelle.
Toisen väittämän tapauksessa asukastoimijuu-
den ongelmallisuus on asukkaiden kommen-
teissa työntekijöitä ehdottomampaa. Asukkaat
hyväksyvät päihteiden käytön seurauksineen
asukastoimijuuden ongelmalliseksi puoleksi, ja
asukasyhteisö nähdään päihteistä seuraavien on-
gelmiensä osana. Salliva suhtautuminen päihteisiin
näyttäytyy asukkaiden kommentoinnissa paitsi
asumisen viihtyvyyttä vähentävänä myös asuk-
kaiden valintoja kaventavana. Päihteiden käytön
salliminen tarkentuu myös asukkaisiin kohdistu-
vaksi sosiaalisesti paineeksi, joka voi vaikeuttaa
päihteettömyyteen pyrkimistä.

Asukastoimijuutta rakennetaan siis haastatelta-
van institutionaalista roolista riippumatta usein
ongelmallisuuden, vajavaisuuden ja tarvitsevuuden
lähtökohdista. Työntekijöiden kommentoin-
nissa korostuu tässä yhteydessä ammatillinen,
asukastoimijuuden puutteellisuutta paikkaava ja
AE-periaatetta tässä työssä tulkitseva näkökulma.

Tutkittavien puheessa esiin nousseet asiat, jois-
sa asukkaalla on valinnanvapaus, ovat asumisen
ongelmattomuus, asumisyksikössä pysyminen ja
päihteiden käyttöön liittyvä elämäntapavalinta.
Asukkaiden vapaus valita korostuu sekä asukkai-
den että työntekijöiden puheessa, aivan kuin se
olisi näkökulma, jonka avulla on totuttu kuva-
amaan asukkaan tilannetta. Molemmista rooleista
käsin tuodaan esiin valinnanvapautta rajaavia ra-
kenteita. Vähiten ehdollisena valinnanvapauden

alueena näyttäytyy elämäntapa, vaikka senkin
suhte asukkaiden vapautteen osoittautuu proble-
maattiseksi. Toimintaperiaatteen ja institutionaa-
lisen sääntelyn varaan rakentuva yhteisö tuottaa
omanlaisensa normit, joiden puitteissa yksilöllisiä
valintoja tehdään: asukkaan toimijuuden (ja va-
lintojen) ehdot määrittyvät suhteessa asukasyh-
teisöön ja työntekijöihin.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan, miten ja mil-
lä keinoilla tutkittavat puheessaan rakentavat
asukastoimijuuden versioita. Teoreettisen viite-
kehyksen ohjaama ennakkokäsitykseni on, että
merkitykset syntyvät arvottavassa puheessa *ref-
leksiivis-retorisen toiminnan* tuloksena. Tällainen
toimijuus on prosessinomaista ja puhetekojen
kautta ilmenevää (Farr 1996, 54). Jokainen yksi-
lö on tästä näkökulmasta aktiivinen toimija, joka
osallistuu vuorovaikutuksessaan toimintaa ohjaa-
vien merkitysten rakentamiseen. Vuorovaikutuk-
sessa läsnä olevilla tai mielensisäisillä toisilla on
oma roolinsa näin ymmärretyssä toimijuudessa
(Mead 1934/1967, 67). Käytän aineiston tulkitse-
misen apuna alun perin Meadin *yleistyneen toisen*
käsitettä, mikä johdattelee tulkinnan lopulta myös
retorisen näkökulman äärelle.

Merkitysten tuottaminen: Yleistynyt toinen ja retoriset keinot

Mead määrittelee instituutiot vuorovaikutuksessa
rakentuneiksi järjestäytyneen sosiaalisen toimin-
nan muodoiksi, jotka edustavat yleisiä responsse-
ja tiettyyn tilanteeseen tai asiaan, niin sanottua
yleistynyttä toista. Mead käyttää esimerkkinä var-
kautta, johon liittyvät institutionaaliset, poliisin
ja oikeuslaitoksen responssit, sekä niihin liittyvät
omistusoikeudelliset perustelut ovat kaikkien yh-
teiskunnan jäsenten tiedossa (Mead 1934/1967,
260–262). Symbolisen interaktionismin viiteke-
hyksessä yleistynyt toinen määritellään myös
esimerkiksi yksilön konstruoimaksi, eri elämän-
alueilla vaikuttavista yksilöistä ja sosiaalisista ryh-

TAULUKKO 3. Yleistyneet responsnit työntekijöiden ja asukkaiden puheessa.

YLEISTYNYT RESPONSSI	RESPONSSIN SÄVY	KOROSTUI
Institutionaalisen huolenpidon responssi	Tukeva, turvaava	Työntekijöiden puheessa
Institutionaalisen arvopohjan responssi	Hyväksyvä, itsemääräämisoikeutta kunnioittava	Työntekijöiden puheessa
Institutionaalisen hallinnan responssi	Rajaava, hallitseva	Asukkaiden puheessa
Arvopohjan responssin kääntöpuoli	Sosiaalista painetta ja asumisen vaikeutta tuottava	Asukkaiden puheessa

mistä koostuvaksi näkökulmaksi, jonka valossa yksilö katsoo itseään eri tilanteissa (Blumer 2004, 61). Tämän tutkimuksen aineistossa asukkaiden ja työntekijöiden hyödyntämissä näkökulmissa ilmeni vaihtelua ja toisaalta yhtenäisyyttä, joka ei palaudu haastateltavien institutionaaliin rooleihin (työntekijä/asukas), vaan kertoo ennemminkin jaetuista merkitysresursseista.

Oheiseen taulukkoon (Taulukko 3) on koottu aineistoon perustuen asumisyksikön responsien kenttä (ks. Martin 2007). Tulkitsin aineistoista yleistyneitä toisia, jotka luokittelin neljään responssiluokkaan: institutionaalisen huolenpidon, arvopohjan ja hallinnan responsseihin sekä arvopohjan responssin kääntöpuoleen. Responssi tarkoittaa tässä sitä, miten yleistynyt toinen näyttäytyy puheessa tai toiminnassa. Meadia (1967/1934, 47) mukaillen responssi on toisen osapuolen vastaus (tai oletus siitä) omaan toimintaan tai puheeseen. Yksilöllisen toiminnan näkökulmasta on kyse yksilön reflektiosta tietystä viitekehyksessä tunnistettaviin yleistyneisiin toisiin. Yleistynyt toinen ei määrää toimintaa, vaan luo kontekstin refleksiivisesti muotoutuvalle toiminnalle. Tutkittavien puheessa yleistyneitä responsseja voidaan tarkastella välineinä, joiden avulla toimintaa merkityksellistetään.

Työntekijöiden argumentaatio oli asukkaita useammin tietävästä ja tuntevasta subjektiminästä (Kilpinen 2008, 105) etäännytettyä ja instituutio-naalisten näkökulmien varaan rakennettua. Työntekijät hyödynsivät institutionaalisia näkökulmia yleisesti passiivimuotoisessa puheessa. Kun puheenaihe liittyi vahvemmin työntekijän oman roolin pohdintaan asukkaan hyvinvoinnin kannalta kriittisissä tilanteissa, subjektiivinen puhe oli yleisempää. Tällöin institutionaalisten näkökulmien varaan rakentuneita yleistyneitä responsseja ei hyödynnetty puheessa automaationa, vaan omaa pohdintaa ja kokemusmaailmaa tuotiin esiin. Institutionaalinen näkökulma väritty työntekijöiden puheessa pääosin asukkaalle turvaa ja jatkuvuutta tuottavaksi (*institutionaalisen huolenpidon responssi*). Aineistossa näkyy myös useassa kohdassa, kuinka AE-periaate ohjasi työntekijöiden asukkaaseen kohdistamaa toimintaa ja asennoitumista (*institutionaalisen arvopohjan responssi*).

Responssien ohella aineistosta voi tulkita responssiodotuksia eli oletuksia tai odotuksia toisten merkityksellisistä eleistä (Musolf 2003, 75). Esimerkiksi asukkaat edustivat työntekijöille yhdenlaista responssiodotusten kokoelmaa, jonka näkökulmasta käsin työntekijöiden toiminnan merkitykset osin rakentuivat.

Työntekijät sovittavat aineiston perusteella institutionaalisia responsseja yhteen asukkaiden responsseudotusten ja tarpeiden kanssa. Responssin luonne eli se, onko responssi rajaava, hyväksyvä vai asukasta tukeva tai jonkinlainen yhdistelmä näistä, merkityksellistyy suhteessa asukkaan toimintaan asukkaan kanssa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa (ks. myös Tuomaala 2015, 109).

Työntekijöiden usein mainitsema asukkaisiin kohdistuva responsseudotus oli väkivaltainen tai muulla tavoin ongelmallinen käytös. Näissä kuvauksissa toistui näkemys, jonka mukaan asukkaan häiritsevää käytöstä ”katsotaan” pitkään, mutta sitä voidaan sanktioida kaikkien tiedossa oleviin sääntöihin perustuen (*institutionaalisen hallinnan responssi*). Tulkitsemisen ”pitkään katsomisen” toiminnaksi, jossa asukkaan ongelmallisen käytöksen hyväksyvä työntekijä katsoo itseään asukkaan silmin ja tunnistaa oman institutionaalisen responssin säätelemän roolinsa tässä kohtaamisessa. Työntekijän rooliin kuuluu asukkaan väkivaltaisenkin käytöksen näkeminen institutionaalisen arvopohjan valossa. Näin AE-periaate vaikuttaa siihen, millaiseksi työntekijän ja asukkaan kohtaaminen merkityksellistyy ja millaista toimintaa kohtaamisessa syntyy.

Työntekijöiden puheessa näkyi myös kollektiivinen näkökulma (me ja tiimit), joka sijoittui institutionaalisten näkökulmien ja asukkaiden odotusten välimaastoon. Me-puheen voi tulkita argumentatiivisessa kontekstissa näkyville tulevaksi ryhmäidentifikaatioksi (Billig 1996, 270–280), ja sitä voi tarkastella myös ryhmätason me-moodin ilmenemisenä (Tuomela & Mäkelä 2011). Tuomelan ja Mäkelän mukaan ihmisten tavoitteet ja arvot jonkin ryhmän jäsenenä voivat poiketa yksityishenkilön tavoitteista ja arvoista. Me-moodin toimijuus tarkoittaa jaettuihin päämääriin ja arvoihin sitoutuneen ryhmän vapaaehtoista jäsenyyttä ja tämän ryhmän tulkitsemista toimijaksi, eräänlaiseksi ”kvasiagentiksi” (mt. 90–91, 101–102,

106). Asumisyksikön työntekijät ovat sitoutuneet tavoitteelliseen toimintaan, johon uskovat toistenkin työntekijöiden sitoutuneen. Sen sijaan asukkaiden toiminnalla ei tässä yhteydessä ole samanlaista jaettua päämäärää: heidän näkökulmansa on selkeämmin kiinnittynyt yksilöllisiin elämänhistorioihin, -tilanteisiin ja tavoitteisiin. Asukkaiden puheessa subjektiivinen painotus olikin työntekijöitä yleisempää.

Asukkaiden puheessa ”vapaat valinnat” näyttivät rakentuvan suhteessa tietoisuuteen institutionaalisen hallinnan responssista. Työntekijät olivat esillä asukkaiden puheessa sääntöjen valvomisen sekä päihteiden käytön seuraamisen ja sääntelyn yhteydessä: työntekijöiden responssit näyttäytyivät hallinnan näkökulmaa välittävinä. Työntekijöistä rakentui kuva asukkaiden toiminnan antureina. Heidän tiedettiin puuttuvan asioihin silloin, kun asukkaan toiminta ylittää jonkin rajan.

Henkilökunnan responssi esiintyi asukkaiden puheessa myös turvan merkityksessä. Eräs asukas kuvasi, kuinka hän oven kiinni laittaessaan kokee olevansa suojassa, koska henkilökunta on paikalla. Työntekijöihin kohdistuva responsseudotus vaikutti siis asukkaan kokemukseen vuorovaikutustilanteiden ulkopuolella. Asukkaiden puheessa työntekijän ja asukkaan näkökulmien kohtaamisen konfliktiherkkyys tuli kuitenkin usein esille. Osa asukkaista peilasi tällöin puheensa asukkaiden ongelmallista käytöstä asettuen työntekijän rooliin.

Institutionaalisen arvopohjan responssi näyttäytyi asukkaiden puheessa ensisijaisesti asumisen pysyvyyden turvaajana, mutta paikoin myös asukkaan näkökulmalle sokeana (*arvopohjan responssin kääntöpuoli*). Jälkimmäiseen näkökulmaan ei sisälly ymmärrystä asukkaiden yksilöllisistä tarpeista tai responssi kohdistuu päihteiden käytön valinneeseen asukkaaseen pakottavana. Tällaisen ulottuvuuden responssi saa esimerkiksi

kommentoinnissa, jossa asukas toi esiin halunsa muuttaa pois, mutta totesi, että ”juomisen takii mun ilmeisesti pitää olla täällä” (A2). Koska muut vaihtoehdot eivät ole asukkaalle tämän elämäntavan vuoksi mahdollisia, hän on tilanteessaan riippuvainen instituution tarjoamasta avusta – mutta on samalla päätenyt sen rajoittavan vallan piiriin.

Arvopohjan responssi näyttäytyy käänteisenä ja siten rajoittavana myös silloin, kun A E -periaatteen katsottiin tuottavan asumiseen liittyvät vaikeudet tai kun asukas argumentoi yksilöllisempien responssien tarpeen puolesta päihteidenkäyttöön liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi. Tämä yleistyneen näkökulman kahtalainen ulottuvuus näyttää, että A E -periaate on Billigin (1993, 56–58) osoittamalla tavalla kiistanalainen kysymys asumisyksiköiden kontekstissa.

Symbolisen interaktionismin ja retorisen näkökulman yhteisvalotuksessa tulee näkyväksi myös responssien hyödyntäminen retorisisina keinoina. Haastateltavat hyödynsivät yleistyneitä responsseja esimerkiksi vahvistaakseen argumentin painoarvoa sekä tuodakseen ilmi tietoisuuttaan eri näkökulmien olemassaolosta tai siitä, että kommentoinnin kohteena oleva asia merkityksellistyy eri näkökulmista katsoen eri tavoin.

Analyysi näyttää lisäksi ryhmäidentifikaatioiden yhteyden argumentatiiviseen kontekstiin (Billig 1996, 270–280). Asukkaiden ja työntekijöiden rakentama kuva asukastoimijuudesta on toisistaan joiltain osin poikkeava, ja erot merkityksissä artikuloituvat usein sen kautta, miten ryhmäkuuluvuus vaikuttaa haastateltavan tekemiin havaintoihin asumisyksiköiden arjesta. Toisin kuin asukkaiden tapauksessa, työntekijöiden puhe oli tulkittavissa me-moodia ilmentäväksi (Tuomela & Mäkelä 2011).

Yleistyneiden responssien variaatio ja hyödyntäminen argumentaatiossa oli työntekijöillä

asukkaita moninaisempaa. Toisaalta asukkaiden puheessa *institutionaalisen arvopohjan responssi* sai myös käänteisen tulkinnan ja siten negatiivisen sävyn. Myös työntekijät tunnistivat tämän näkökulman, mutta ilmaisivat sen spekulatiivisemmin. Perustavanlaatuisesta näkökulmaerosta huolimatta asukkaiden ja työntekijöiden todellisuus rakentui puheen tasolla samoista aineksista: molemmat hyödynsivät toistensa näkökulmia ja jakoivat samoja yleistyneitä toisia, jotka normitavat ja suuntaavat asumisyksikön arjessa tapahtuvaa toimintaa.

Vapaasti valitsevan asukkaan reunaehdot ja asunto ensin -periaatteen ristiriitaisuus

Lähdin tässä tutkimuksessa etsimään vastausta siihen, miten asukkaiden toimijuus ja siihen liitetyt merkitykset omassa tutkimusaineistossani kietoutuvat valinnanvapauteen. Analyysin tavoitteena oli tuoda esille puheessa rakentuvia asukastoimijuuden merkityksiä sekä niiden suhdetta institutionaalisiin käytäntöihin ja asunto ensin -periaatteen. Lisäksi tarkastelin tutkittavien toimijuuden retorista ja refleksiivistä rakentumista.

Tutkimusasetelmaa kriittisesti tarkastellen voidaan kysyä, missä määrin tulokset ovat tutkittaville esitettyjen väittämien ohjaamia. Katson kuitenkin, että tutkimusongelman rajaamisen vuoksi oli perusteltua keskittyä väittämiin, joissa A E -palveluissa olennaiset ulottuvuudet, asumisen jatkuvuus ja päihteiden käyttö, tulevat käsitellyiksi ja jotka virittivät tutkimusongelman kannalta olennaista keskustelua. Analyysini näytti, etteivät haastateltavat pelkästään myötäilleet esitettyjä väitteitä, vaan myös kieltäytyivät tarjotusta totuudesta, toivat esiin omia näkökulmiaan ja argumentoivat perusteluitaan moninaisin tavoin.

Tutkimusaineiston analyysi osoitti merkitysten syntyminen ja ilmaistuksi tulemisen sidoksen so-

siaaliseen todellisuuteen, toisiin ihmisiin, toimintaympäristöön ja institutionaalisiin käytäntöihin. Toisten toiminta ja sitä koskeva tulkinta ovat osa yksilöllistä toimintaa, eivätkä vain tausta, jonka puitteissa toiminta tapahtuu (Joas & Knöbl 2009, 133). Haastateltavien tuottamat asukastoimijuiden merkitykset syntyivät sosiaalisten ja retoristen resurssien mahdollistaman reflektoinnin ja argumentaation puitteissa. Analyysissani kuvaamani refleksiivis-retoriseen toimijuuteen sisältyvä oletus itsereflektiivisestä yksilöstä, joka käsittelee mielensisäisesti omia ja toisten näkökulmia sekä suuntaa toimintaansa vuorovaikutussuhteissa ja reflektiossa syntyvien tulkintojen perusteella. Kuten analyysissani pyrin näyttämään, tällainen toimijuus on luonteeltaan perustavanlaatuisesti intersubjektiivista ja relationaalista: yksilön ja tämän ympäristön välisiin suhteisiin uponnutta ja siinä syntyvää (Blumer 1969/1986; Emirbayer & Mische 1998, 969; Vesala 2012, 181).

Valinnanvapautta on käsitelty jonkin verran aiemmassa asunto ensin -palveluita koskevassa tutkimuksessa. Juhilan ym. (2015) tutkimuksessa konsumeristinen valinnanvapauden eetos muovautui palveluiden käyttäjien ja ammattilaisten välisissä neuvotteluissa institutionaalisten lähtökohtien ja ennalta määriteltävien vaihtoehtojen rajaamaksi. Vaikka työntekijän ja asiakkaan keskusteluissa oli viitteitä palvelunkäyttäjien demokraattisesta osallistamisesta, oli keskusteluille leimallista ”paternaalinen kontrolli” (mts. 627). Housing First -mallin käsikirjan analyysi (Hansen Löffstrand & Juhila 2012, 58–60) puolestaan osoittaa, että mallin soveltamiseen opastava kirjallisuus näyttää palveluiden käyttäjät omiin valintoihinsa kykenevinä toimijoina, joiden kohdalla ”väärien” valintojen tekeminen johtaa kuitenkin valintojen rajautumiseen.

Analyysini perusteella tutkittavien puheessaan tuottamat asukastoimijuuden merkitykset kiinnittyvät valinnanvapauteen elämäntavan, asumi-

sen pysyvyyden ja asumisen ongelmattomuuden ulottuvuuksilla. Kuten edellä mainituissa tutkimuksissa, asukkaiden valinnanvapaus näyttäytyi aineistossani ehdollisena ja rajattuna. Tämä ei sinällään ole mullistavaa – kaikki inhimillinen toiminta on aina jossain mielessä rajattua ja vapaus suhteellista. Valinnanvapauden tässä yhteydessä saamien sisältöjen ohella tutkimukseni kuitenkin valaisee myös toimijuuden ja valintojen rakentamisen prosessia. Näin tarkasteltuna asukkaiden valintojen ja toiminnan mahdollisuuksia rakennettiin vuorovaikutuksessa hyödynnettyjen ja merkityssisällöiltään vaihtelevien yleistyneiden responsien kautta (Taulukko 3). Lisäksi valintojen mahdollisuuksia kommentoitiin asukkaiden yksilöllisten ominaisuuksien sekä asukasyyhteisön rajaamana asiana.

AE-periaatteen soveltamiseen sisältyvä analyysini perusteella ristiriitaisuutta, joka linkittyy kysymykseen valinnanvapaudesta. Työntekijöiden näkökulmissa AE-periaate kytkeytyi vahvasti asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja valintojen kunnioittamiseen. Asukkaiden kohdalla elämäntapavalinnan vapaus vaikutti tuovan asumiseen toivottua jatkuvuutta. Toisaalta toimintaperiaate näyttäytyi tasapäistäväenä yleistyneenä responsina, jolle yksilöiden valinnat ja tarpeet ovat jossain määrin alistaisia. Periaatteellisella tasolla valinnanvapaus siis korostuu, mutta valinnan mahdollisuuksien valikoima määrittäytyi tutkittavien puheessa suhteellisen rajatuksi.

Työntekijät tunnistivat sekä institutionaalisia että asukasyyhteisöön liittyviä tekijöitä, jotka rajoittavat asukkaan toimijuutta. Vapaasti valitseva asukas vaikuttikin työntekijöiden puheessa enemmän institutionaaliselta yleistyneeltä toiselta, työn arvojen varaan rakennetulta abstraktilta konstruktiolta, kuin vuorovaikutuksessa syntyneeltä asukkaan näkökulmalta. Tähän tulkintaan johdattelee se, että asukastoimijuus näyttäytyi läpi aineiston institutionaalisten responsien rajaamana, ellei

kyse ollut päihteen käyttöön liittyvistä valinnoista. Mahdolliseen kuntoutumiseenkin liittyviä valintoja rajasi tutkittavien puheessa päihteen salliva järjestely, koska hyvin aikein rakennettu institutionaalinen kehikko vaikutti synnyttävän valintoja rajaavaa sosiaalista painetta.

Vapaiden valintojen ristiriistainen luonne on ollut esillä hyvinvointivaltion uusliberaalia muutosta koskevassa keskustelussa. Raija Julkunen (2008, 193) mukaan sosiaalipolitiikkaa on uudistettu Suomessa rationaalisesti ajattelevan ja laskelmoivan ihmisolennon näkökulmasta. Hyvinvointieetoksen muutos tuottaa perspektiiviharhan, joka on sokea eriarvoistaville rakenteille ja josta katsottuna niin ongelmiin ajautuminen kuin menestyminen ovat omien valintojen seurauksia (mt. 190; Juhila 2006, 66–69). Julkunen nimeää valinnanvapauden tarjoamisen yhdeksi ”valtaistamisen tekniikoista” (mt. 197–198): pyrki mykiseksi muovata valinnoistaan vastuun ottavia sosiaalipolitiikan kuluttajia. Tällöin huomio kiinnittyy myös valintojen illusoriseen luonteeseen (mt. 2008, 202; myös Bröckling 2016, xiv). Tällä tarkoitetaan sitä, että valinnan mahdollisuudet ovat etukäteen asiantuntijoiden ja lainsäädännön lukitsemia.

Tutkimukseni perusteella ei ole mahdollista vastata kysymykseen siitä, missä määrin uusliberaali eetos on muovannut AE-palveluiden arkea, mutta tuloksia voi tarkastella kysymyksen valossa. Uusliberaalin hallinnan näkökulmasta kiinnostavaksi nousee myös kysymys siitä, miksi yksilölliset valinnat korostuivat tutkimuksessani nimenomaan asukkaiden puheessa. Ovatko asukkaat kenties sisäistäneet vahvemmin omaa vastuuta korostavan ajatuksen, joka on esillä heille tarkoitettujen palveluiden suuntaviivoissa? Asiaa on tarkasteltava kontekstissaan. Autonomian ja valinnanvapauden merkitykset ovat näkökulmasta riippuvia: asukkaiden autonomia on asumisjärjestelyiden yhteydessä jollain tapaa jatkuvasti uhattuna, kos-

ka instituution säännöt (ja niitä valvovat työntekijät) rajaavat sitä. Oma vastuu ja omat valinnat voivat olla asukkaille tässä yhteydessä keskeinen käytännöllinen arvo, jonka puolustamiseen heidän puheessaan näkyvä korostus liittyy. Tämän lisäksi asukkailla on yksilöinä pelissä työntekijöitä suuremmat panokset. Asukkaan näkökulmasta tässä kaikessa on kyse hänen yksilöllisestä elämästään ja hyvinvoinnistaan.

Yhteisöllinen asumismuoto, jossa pitkäaikaisasunnottomuuden kokemuksen jakaneet ihmiset asuvat samassa rakennuksessa, ei siten välttämättä synnytä asukkaiden keskuuteen yhteisöllisyyttä, vaikka se olisikin palveluntarjoajan aktiivisesti ajama tavoite (ks. Tuomaala 2015, 15; 124). Sen sijaan yhteisöllinen asuminen voi tuottaa haasteita päihdeettömyyteen pyrkiville, mikä on todettu myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Kettunen & Granfelt 2011; Pleace ym. 2015). AE-palveluiden suoman elämäntavan vapaavalintaisuuden merkitystä silti pitää vähätellä. Esimerkiksi Watsonin (2012) tutkimat entiset pitkäaikaisasunnottomat kokivat heille merkityksellisten valintojen ja turvallisuuden tunteen lisääntyneen, kun asumismallin joustavuus mahdollisti päihteen käytön valitsemisen ilman rangaistusseuraamuksia (mt. 338–341; myös Kettunen & Granfelt 2011).

Prusin (2003, 18) mukaan menettelytavat ja toimintaperiaatteet tulisi ymmärtää jäykän rakenteen sijaan kollektiivisinä hankkeina, jotka saavat muotonsa ja merkityksensä toiminnan osapuolten aktiivisesta tekemisestä. Asunto ensin -periaatetta ja sen pohjalta toimivia asumisjärjestelyitä on hedelmällistä tarkastella tällaisen linssin läpi. AE-periaatteen rooli merkitysten kiintopisteenä näkyi aineistossa kauttaaltaan. Periaatetta muotoillaan käytäntöön vuorovaikutustilanteissa ja se vaikuttaa asukkaiden ja työntekijöiden käsityksiin oman toimintansa mahdollisuuksista ja rajoituksista asumispalveluiden arjessa. Mikäli asukkaiden valinnanvapauden ja autonomian

lisääminen nähdään AE-periaatteen hengessä tärkeäksi myös arjen tasolla, on olennaista poh-tia, millä tavoin sitä voitaisiin näiden palveluiden puitteissa aidosti lisätä – asukkaiden yksilölliset tarpeet huomioiden.

Kirjallisuus

- ARA 2016. Selvitys 1/2016: Asunnottomat 2015. [http://www.ara.fi/fi-FI/ARA/tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2015\(38041\)](http://www.ara.fi/fi-FI/ARA/tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2015(38041)) (Luettu 28.6.2016)
- BILLIG, MICHAEL. 1993. "Studying the thinking society: social representations, rhetoric and attitudes." Teoksessa: *Empirical Approaches to Social Representations*, toim. Glynis M. Breakwell & David V. Canter. Oxford: Oxford University Press, 39–62.
- BILLIG, MICHAEL. 1996. *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLUMER, HERBERT. [1969] 1986. *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California.
- BLUMER, HERBERT. 2004. *George Herbert Mead and Human Conduct*. Toim. Thomas J. Morrione. Walnut Creek: Rowman & Littlefield Publishers.
- BRÖCKLING, ULRICH. 2016. *The Entrepreneurial Self. Fabricating a New Type of Subject*. London: Sage.
- EHLING, LEENA. 2007. "Keskusteluanalyttinen näkökulma laadullisen asennetutkimuksen aineistoihin." Teoksessa: *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*, toim. Kari M. Vesala & Teemu Rantanen. Helsinki: Gaudeamus, 135–154.
- EMIRBAYER, MUSTAFA & ANN MISCHÉ. 1998. "What is Agency?" *American Journal of Sociology*, 103(4), 962–1023.
- FARR, ROBERT M. 1996. *The Roots of Modern Social Psychology 1872-1954*. Oxford: Blackwell Publishers.
- HANSEN LÖFSTRAND, CECILIA & KIRSI JUHILA. 2012. "The Discourse of Consumer Choice in the Pathways Housing First Model". *European Journal of Homelessness* 6(2), 47–68.
- JOAS, HANS & WOLFGANG KNÖBL. 2009. *Social Theory: Twenty Introductory Lectures*. Cambridge University Press.
- JULKUNEN, RAIJA. 2008. "Sosiaalipolitiikan kansalainen: aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu, hylätty?" Teoksessa: *Sosiaalialan normatiivinen perusta*, toim. Petteri Niemi & Tuija Kotiranta. Helsinki: Gaudeamus, 183–220.
- JUHILA, KIRSI. 2006. *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- JUHILA, KIRSI, CHRISTOPHER HALL, KIRSI GÜNTHER, SUVI RAITAKARI & SIRPA SAARIO. 2015. "Accepting and Negotiating Service Users' Choices in Mental Health Transition Meetings." *Social Policy and Administration*. 49(5), 612–630.
- KAAKINEN, JUHA. 2013. "Asunto ensin ja sitten." Teoksessa: *Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin*, toim. Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen. Diakonia-ammattikorkeakoulun: A Tutkimuksia 39, 15–24.
- KETTUNEN, MARKO & RIITTA GRANFELT. 2011. *Observations from the first year of the Finnish Name on the door project – recommendations for the long-term homelessness reduction programme for years 2012-2015*. Suosituksia kansalliseen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaan PAAVO I (2008–2011). Asunto ensin -verkkosivusto. http://www.housingfirst.fi/en/housing_first/reading_room/general_reading/observations_and_conclusions (Luettu 23.6.2016)
- KETTUNEN, MARKO. 2013. "Asunto ensin -malli Yhdysvalloista ja soveltaminen Suomessa." *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (2013):5, 562–570.
- KILPINEN, ERKKI. 2008. "John Dewey, George Herbert Mead ja pragmatistisen yhteiskuntatieteen ongelmat." Teoksessa: *Pragmatismi filosofiasa ja yhteiskuntatieteissä*, toim. Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström. Helsinki: Gaudeamus, 91–132.
- KOSTIAINEN EEVA & SEPPO LAAKSO. 2013. "Vailla vakainaista asuntoa olevat Helsingissä." Teoksessa: *Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin*, toim. Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen. Diakonia-ammattikorkeakoulun: A Tutkimuksia 39, 25–36.
- LAITINEN, MERJA & ANNELI POHJOLA, TOIM. 2010. *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.
- LEE, JUDITH A. B. 2001. *The Empowerment Approach to Social Work Practice. Building the Beloved Community*. New York: Columbia University Press.
- MARTIN, JACK. 2005. "Perspectival Selves in Interaction with Others: Re-reading G.H. Mead's Social Psychology." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 35(3), 231–253.
- MARTIN, JACK. 2007. "Interpreting and Extending G. H. Mead's "Metaphysics" of Selfhood and Agency." *Philosophical Psychology* 20(4), 441–456.
- MEAD, GEORGE H. [1934] 1967. *Mind, Self, & Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Toim. Charles W. Morris. Chicago: The University of Chicago Press.
- MILLER, PETER & NIKOLAS ROSE. 2010. Miten meitä hallitaan. Tampere: Vastapaino.
- MUSOLF, GIL R. 2003. *Structure & agency in everyday life. An introduction to social psychology*. Maryland: Roman & Littlefield Publishers.

- NISKA, MIIRA & KARI M. VESALA. 2013. "SME Policy Implementation as a Relational Challenge." *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 25(5-6), 521-540.
- PAYNE, MALCOLM. 2005. *Modern Social Work Theory*. 3rd edition. London: Palgrave Macmillan.
- PELTOLA, SOILE & KARI M. VESALA. 2013. "Constructing entrepreneurial orientation in a selling context: The qualitative attitude approach." *Poznan University of Economics Review*. 13(1), 26-47.
- PLEACE, NICHOLAS, DENNIS CULHANE, RIITTA GRANFELT & MARCUS KNUTAGÅRD. 2015. *The Finnish Homelessness Strategy. An International Review*. Helsinki: Reports of the Ministry of Environment 3en | 2015.
- PRUS, ROBERT. 2003. "Policy as a Collective Venture: A Symbolic Interactionist Approach to the Study of Organizational Directives." *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23(6/7), 13-60.
- PYYSIÄINEN, JARKKO & KARI M. VESALA. 2013. "Activating Farmers: Uses of Entrepreneurship Discourse in the Rhetoric of Policy Implementers." *Discourse & Communication*. 7(1), 55-73.
- RAITAKARI SUVI & KIRSI JUHILA. 2015. "Housing First Literature: Different Orientations and Political-Practical Arguments." *European Journal of Homelessness*. 9(1), 145-189.
- RANTANEN, TEEMU. 2007. "Huumeiden käytön kehukset sosiaalityöntekijöiden puheessa." Teoksessa: *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*, toim. Kari M. Vesala & Teemu Rantanen. Helsinki: Gaudeamus, 167-188.
- RENKO, ELINA. 2008. *Järki, ideologia ja tunteet. Sosiaalityöntekijöiden asennoituminen alkoholinkäytön puheeksiottoon ja käyttöön liittyvään neuvontaan*. Helsingin yliopisto: Pro gradu -tutkielma.
- RENKO, ELINA. 2013. "Puheeksiotto puhetekoina. Asiakkaiden ja ammatilaisten asennoituminen alkoholinkäytön puheeksiottoon sosiaalityössä." *Janus*. 21(2), 144-161.
- TAINIO, HANNELLE & PETER FREDRIKSSON. 2009. "The Finnish Homelessness Strategy: from a 'Staircase' Model to a 'Housing First' Approach to Tackling Long-term Homelessness." *European Journal of Homelessness*. Vol.3, 181-199.
- TUOMAALA, VAULA. 2015. "Heidän elämää, meidän työtä." Näkökulmia toimijuuteen Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa. Helsingin yliopisto: Pro gradu -tutkielma.
- TUOMELA, RAIMO & PEKKA MÄKELÄ. 2011. "Sosiaalinen toiminta." Teoksessa: *Sosiaalisen toiminnan perusta*, toim. Tuija Kotiranta, Petteri Niemi & Raili Haaki. Helsinki: Gaudeamus, 87-112.
- Vesala, Kari M. & Juuso Peura. 2005. "Presentation of Personal Control in Rhetoric of Farm Families Engaged in Business Diversification in Finland." *Journal of Comparative Family Studies*, 36(3), 443-473.
- VESALA, KARI M. & TEEMU RANTANEN. 2007. *Argumentaatio ja tulkinta: laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus.
- VESALA, KARI M. 2012. "Toimijuuden kehukset ja relationistinen sosiaalipsykologia." Teoksessa: *Sosiaalipsykologian sukupolvet*, toim. Anja Riitta Lahikainen, Eero Suoninen, Irmeli Järventie & Marko Salonen. Tampere: Vastapaino, 179-197.
- WATSON, DENNIS P. 2012. "From Structural Chaos to a Model of Consumer Support: Understanding the roles of Structure and Agency in Mental Health Recovery for the Formerly Homeless." *Journal of Forensic Psychology Practice*. 12(4), 325-348.